

УДК 37(477.87)«1920/1930»

**Володимир Староста,
Галина Шикітка**

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА НА ЗАКАРПАТТІ
(20–30-ТІ РР. ХХ СТ.)**

Історія оперує чималими доказами відданості людським, гуманістичним ідеалам. Як у зарубіжній, так і у вітчизняній педагогічній думці були постаті, які, завдяки глибоким теоретичним знанням і вмінням, вибудовували власний світоглядний спектр, поширювали на практиці ідеї, адаптовані до реалій людського розвитку, натхненно відстоювали освітньо-виховні цінності.

Актуальність даної теми викликана сучасним підходом до розуміння лідерських позицій у культурно-освітній царині, особистих можливостей, професійних здібностей, наукового хисту, відповідальності перед суспільством, натхнення й патріотизму людини, котра переповнена сподіваннями на покращення стану справ у одній із найважливіших сфер національного розвитку.

Значне місце в процесі культурно-освітнього розвитку відігравали представники творчої інтелігенції, педагоги і науковці, громадсько-культурні діячі. Одним із таких колоритних особистостей, людиною з широким діапазоном знань і поглядів був відомий українських педагог, літературознавець, фольклорист, етнограф і громадсько-культурний діяч Іван Панькевич (1887–1958), 125-річчя від дня народження якого відзначають цього року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що постать Івана Панькевича була неодноразово предметом конкретних наукових досліджень, при чому фахівцями різних спеціальностей. Діяльність і творчий доробок ученого вивчали зі своїх науково-методологічних підходів, мово- і літературознавці, фольклористи, історики, краєзнавці, етнографи та ін. Висвітленню та аналізу його життєвого й творчого шляху неодноразово присвячувалися наукові форуми, видавалися збірники матеріалів конференцій тощо [5; 6; 8]. Відомості про творчу діяльність ученого знаходимо і в мемуаристиці. Зокрема, цінні спогади подає Августин Штефан у книжці «За правду і волю» [13].

У процесі дослідження нами виявлено і вперше вводяться в науковий обіг декілька архівних фактів із професійної біографії Івана Панькевича. Вони віднайдені у фондах Державного архіву Закарпатської області (Берегівське відділення) і свідчать про активне залучення Івана Панькевича до культурно-просвітницької роботи [2; 3].

Метою статті є висвітлення просвітницької діяльності Івана Панькевича на Закарпатті у 1920–1930-х роках (службовець, діяч

педагогічних товариств, педагог), в умовах, коли місцеве населення знаходилося на початковому етапі власної вибудови організаційних форм управління й пошуку національної самоідентифікації, утвердження національної самосвідомості.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з огляду декількох біографічних відомостей Івана Панькевича. Він народився 6 жовтня 1887 р. в с. Цеперів (Львівська область). Незважаючи на те, що його батьки були хліборобами й мали обмежені можливості щодо сприяння синові в здобутті хорошої освіти, любов до рідного слова й рідної землі все ж дали ту життєдайну силу, яка виплекала перед долею для нього шанс стати не просто освіченою людиною, а й постати в авангарді національної культури. Маючи неабиякий потяг до навчання, він зумів отримати чудову вищу філологічну освіту в Львівському та Віденському університетах, а отже й скористатися доленосним шансом [7, с. 191].

Понад усе Іван Панькевич тяжів до педагогічної ниви. Його освітянська кар'єра впродовж життя засвідчує невпинне бажання бути потрібним для молоді, для тих, хто потребував освіти. Свій учительський хист він спробував уперше проявити як викладач Тересіянської консульської академії у Відні (1914–1918). Згодом, на переломі подій Першої світової війни, він опинився в Ужгороді, де з 1919 р. викладав у місцевій гімназії, а також обслуговував як фаховий педагог і гімназію у Перечині. Згодом І. Панькевича запросили навчати студентів у відомих вищих навчальних закладах тогочасної Чехословаччини. Так, починаючи з 1938 р. йому запропонували посаду доцента Українського Вільного Університету в Празі. А в післявоєнних умовах 1947 р. він отримав посаду професора Карлового університету в Празі, де продовжував навчати тогочасне студентство української мови та літератури [12, с. 370]. Помер Іван Панькевич 25 лютого 1958 р. в Празі, де і похований [10, с. 114].

Авторитет просвітника безсумнівно завойований його чіткою позицією стосовно відстоювання мовно-культурної та національно-політичної єдності українців по обидва боки Карпат. Оселившись у Закарпатті, він познайомився з багатьма громадсько-політичними і національно-культурними діячами краю, котрі генерували ідеї монолітності місцевої української культури, її історичних, етнографічних, мовних коренів. Відтак, цілком логічно, що І. Панькевич активно залучився до громадського життя, став у джерел творення провідних громадських організацій українського спрямування, у тому числі й професійно-педагогічних. Упродовж 20–30-х років ХХ століття він став чільним громадським діячем, активним виразником суспільної думки інтелігенції.

Його широкомасштабний культурно-освітній світогляд викликав повагу в колег-товаришів, однодумців і заздрість, водночас, у «мовних» противників і опонентів. Чимало зроблено Іваном Панькевичем у напрямку творення й розбудови громадських організацій культурно-просвітнього

спектру. Зокрема, він став одним із засновників провідного в краї культурно-національного товариства «Просвіта» (1920), яке акумулювало в своїх лавах і залучило до просвітньої роботи сотні відомих у регіоні та за його межами представників творчої інтелігенції [13, с. 163]. Будучи членом головного відділу товариства І. Панькевич безпосередньо брав участь у літературно-науковій роботі «Просвіти», став одним із найактивніших захисників чистоти української літературної мови [9, с. 1938]. Значну роль він відіграв і в поширенні «друкованої продукції популярно-просвітницького, літературно-наукового» змісту [14, с. 53].

Зокрема, у популяризації української мови серед місцевого населення його місце й роль є також непересічним. Стараннями Івана Панькевича були засновані й продовжували успішний вихід у світ упродовж 1920–1930-х років такі відомі періодичні видання, як «Науковий збірник товариства «Просвіта», «Учитель», «Віночок», «Підкарпатська Русь», в яких він виконував функції редактора. Саме завдяки особистим старанням і знайомству з провідними українськими вченими та письменниками йому вдалося залучити до співпраці, а цим самим підняти авторитет видань, цілу плеяду вітчизняної інтелігенції. Серед них можемо назвати В. Гнатюка, Ф. Колесу, М. Возняка, С. Рудницького та багатьох інших [7, с. 192].

Пліч-о-пліч з І. Панькевичем творче зростання відчували вже відомі вчені й освітяни А. Волошин, Ф. Агій, В. Гаджега, а також у майбутньому місцеві корифеї освітньо-наукового, просвітницького середовища О. Маркуш, В. Гренджа-Донський, М. Лелекач, Ф. Потушняк та ін.

Як організатор педагогічної справи І. Панькевич приклав чимало зусиль до професійного єднання учительського загалу Закарпаття. Певний час він перебував на державній службі у шкільному рефераті (відділі) крайового управління (Цивільної управи Підкарпатської Русі). Тут з 1920 р. він спробував виробити уніфіковані стандарти кодифікації лінгвістичного матеріалу з метою впровадження єдиної літературної мови для навчальних закладів. Він публічно закликав інтелігенцію та духовенство, а особливо педагогічний загал «помочи школьному відділу в томъ деле и пильно присилати матеріяли по питаннямъ, яки залучаеме и дальше будеме залучати» [4, с. 85].

Працюючи службовцем такого рангу, І. Панькевич був добре обізнаний з буденними проблемами освітньо-виховного простору, доклав чимало зусиль до подолання мовної анархії у краї. Його заслугою є те, що він не допустив поширення в навчальні заклади іншомовних, в тому числі говіркових, впливів, які могли зашкодити ефективному розвитку української літературної мови, перетворити школи на експериментальну арену мовно-національних і навіть політико-ідеологічних зіткнень представників різних національно-культурних таборів. У перспективі це могло нанести значної шкоди освітньому зростанню не однієї генерації місцевої молоді й знизити загальний освітній рівень населення краю до найнижчих показників у Європі. Своїми стараннями він намагався

відстояти позицію проведення чехословацьким урядом виваженої політики у культурно-національній політиці й недопущення хаосу у мовній політиці.

Іван Панькевич підтримував тенденцію на подолання безграмотності серед місцевого населення і, зокрема, молоді. Він був одним із ініціаторів проведення щорічних «курсів грамотності», які повинні були надати бодай елементарні знання й уміння тим, хто цього потребував. Завдяки своїм знайомствам і авторитету він залучав різних фахівців до виконання цієї роботи. До того ж, він підтримував ідею регулярного проведення курсів перепідготовки та підвищення професійної кваліфікації педагогів. Подібні курси проводилися майже у всіх містах краю під егідою як шкільного реферату, так і педагогічних товариств і просвітницьких організацій [8, с. 35].

Будучи одним із ініціаторів створення фахових громадських організацій учителів, він займався підготовкою та проведенням чисельних зібрань, з'їздів, конгресів, інших професійних форумів учителів краю (зокрема, першого масового конгресу учителів у травні 1920 р.) [8, с. 35].

Так, зокрема, в Ужгороді Іван Панькевич разом з відомими представниками місцевої інтелігенції на чолі з Августином Волошином залучається до створення «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі», яке стало першою масовою «становою» організацією в краї. Активну педагогічну діяльність він поєднував і з роботою у інших педагогічних товариствах. Зокрема, у 1930-х роках І. Панькевич брав участь в роботі Установчих зборів товариства «Шкільна Матка Русинів Чехословацької Республіки» (1933), про що свідчить архівний документ «Ліста присутніх...» [2, арк. 83].

У 1935 р. Іван Панькевич був залучений до ініціативної групи товариства «Учительська Громада» щодо підготовки наукового збірника «Наші змагання», метою якого було «всестороннє освітлення генетичного розвитку мовного питання на Підкарпатті в науково-популярній формі» [3, арк. 1]. Він брав безпосередню участь у розробці структури змісту збірника.

Іван Панькевич відомий також як науковець, професійний мовознавець і літературознавець, етнограф, етнолог, фольклорист, бібліограф. Ставши автором близько 200 наукових праць, чимало уваги приділив узагальнюючим матеріалам, які побачили світ як шкільні підручники, проблема з поширенням яких у міжвоєнному Закарпатті мали чималий суспільний розголос. Особливої уваги заслуговує «Грамматика руського языка для молодших клас школ середних и горожаньских» (1922), яку перевидавали в 1927 та 1936 роках. В історії мовного протистояння з русофілами авторська робота залишилася відома як «правопис Панькевича» або «панькевичівка» [11, с. 1939]. І хоча критиків було багато, фактом залишилося одне – «це був «компромісний» правопис, щоб, по суті, врятувати фонетичний правопис і українську мову на Закарпатті» [12, с. 373].

В умовах поліетнічності регіону Іван Панькевич проявив себе і як здібний етнопедагог. Особливу увагу приділяв краєзнавству, народознавству, етнології, етнографії, вивченню фольклору, вважаючи їх невичерпним джерелом у процесі вихованні підростаючого покоління і плеканні любові до свого народу. Він першим у краї започаткував викладання в школах краєзнавства і народознавства, ввів до навчальних програм вивчення значного масиву етнографічних матеріалів. У 1931 р. на курсах перепідготовки вчителів народних шкіл виступив із публічними лекціями щодо змістовного наповнення проблем краєзнавства [1, с. 210].

Його багатогранна діяльність на культурно-освітньому полі свідчить і про те, що він був справжнім патріотом, народолюбом, гуманістом. Педагогічна думка вченого спрямована й на необхідність у молодій генерації формування національної самосвідомості українця. У цьому контексті значну відповідальність він покладав на учительський загаль, який повинен бути в авангарді суспільного вишколу народу.

На нашу думку, погляди Івана Панькевича були цілком логічними і закономірними, а також прогресивними, оскільки його педагогічні ідеї формувалися під впливом відомих вітчизняних інтелектуалів, серед яких Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Олександр Духнович, Іван Франко, Леся Українка та ін. [1, с. 210].

Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що багатогранна і плідна діяльність Івана Панькевича на благо освітньо-культурного розвитку Закарпаття залишила помітний слід і сприяла національному самоутвердженню місцевого населення. Його педагогічний хист дав можливість відчути себе повноцінними громадянами представників декількох генерацій.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі, з нашого погляду, доцільно спрямувати на комплексне вивчення педагогічної діяльності Івана Панькевича, оскільки його принциповість у важливих питаннях тогочасного буття заслуговує на повагу і слугує прикладом для сучасного покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гомоннай В. Іван Артемович Панькевич як педагог / Василь Гомоннай // Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23–24 жовтня 1992 року). – Ужгород, 1992. – С. 208–211.
2. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 1040 «Товариство «Шкільна матка русинів» Чехословацької республіки, м. Ужгород», Опис 1, Спр. 6 «Статути товариства й листування з Крайовою управою і поліцейською дирекцією про затвердження статутів» (19.VIII.1926 – 21.I.1936). – на 110 арк.
3. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 1585 «Окружной секретариат Чехословацкой социал-демократической партии Подкарпатской Руси в Мукачево». – Опис 1, Спр. 9

- «Обращение Президиума общества учителей («Учительська Громада») в Мукачеве о подготовке сборника под. названым «Наші змагання» (Наші стремления) и перечень тем для написания научных статей в данный сборник» (22.XI.1935). – на 3 арк.
4. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) : монографія / Павло Роберт Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с.
 5. Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23–24 жовтня 1992 року). – Ужгород, 1992. – 400 с.
 6. Наукова конференція, присвячена пам'яті Івана Панькевича // Календар «Просвіти» на 1993 рік / упор. Павло Федака. – Ужгород : Патент, 1993. – С. 106–107.
 7. Пагирия В. Наукова і громадська діяльність І. Панькевича на Закарпатті у 20–30-і роки / Василь Пагирия // Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23–24 жовтня 1992 року). – Ужгород, 1992. – С. 191–192.
 8. Панькевич І. Мій життєпис / Іван Панькевич // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Том 4 (книга перша). – Пряшів, 1969. – С. 17–44.
 9. Панькевич Іван (1897–1958) // Енциклопедія українознавства. – Львів : НТШ, 1996. – Т. 5. – С. 1938.
 10. Панькевич Іван // Закарпаття в енциклопедії українознавства : [за матеріалами вид. Енциклопедія українознавства. ТТ. I–II / голов. ред. В. Кубійович] ; ред., упоряд. та передм. В. Маркуся. – Ужгород : Гражда, 2003. – С. 114.
 11. Панькевичівка // Енциклопедія українознавства. – Львів : НТШ, 1996. – Т. 5. – С. 1939.
 12. Сюсько М. Іван Артемович Панькевич: 120-річчя від дня народження літературознавця, фольклориста (1887–1958) / Михайло Сюсько // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2007 рік : реком. бібліогр. посіб. / уклад. Т. І. Васильєва. – Ужгород : Вид-во В.Падяка, 2006. – С. 370–374.
 13. Штефан А. За правду і волю: Спомини і дещо з історії Карпатської України / Августин Штефан. – Торонто, 1981. – Кн. 2. – 384 с.
 14. Яцина О. Ф. Педагогічна й культурно-освітня діяльність товариства «Просвіта» на Закарпатті (1920–1939 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Олена Федорівна Яцина. – Ужгород, 2009. – 279 с.